

Педагогика, 1973. – 424 с.

7. Смирнов С. Д. Психология образа: Проблема активности психического отражения. – М. : Изд – во Моск. ун – та , 1985. – 231 с.

8. Узнадзе Д. Н. Психологическое исследование. – М.: Наука, 1966. – 451 с.

9. Хайкин В.Л. Активность (характеристики и развитие). – М.: Моск. психол.- соц. ин-тут; Воронеж : Изд-во НПО «МОДЭК», 2000. – 448 с.

10. Шинкарюк А.І. Психомоторно-рівнева структура активності та свободи суб'єкта. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2005. – 448 с.

The given article deals with comprehension of the person's psycho – activity foundation in the spear of Psychology as well as approaches toits correction concerning pre – school children – oligophrenic persons.

Key words: subject, psychological activity, psychomotor, children – oligophrenic persons, correctional assignment.

Отримано 22.04.2009

УДК 159.922.7: 372.3

Л.П.Скорич

ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ ГОТОВНОСТІ ДИТИНИ ДО ШКІЛЬНОГО НАВЧАННЯ

У статті проаналізовано інтелектуальний і особистісний аспекти готовності дитини до систематичного навчання в школі та їхні структурні компоненти.

Ключові слова: психологічна готовність дитини до школи, адаптація, інтелектуальна та особистісна готовність до школи.

В статье анализируются интеллектуальный и личностный аспекты готовности ребенка к систематическому обучению в школе и их структурные компоненты.

Ключевые слова: психологическая готовность ребенка к

школе, адаптация, интеллектуальная и личностная готовность к школе.

Реформа системи освіти в Україні, і зокрема Концепція 12-річної загальноосвітньої школи, передбачає початок навчання дітей з шести років. Масовість навчання дітей з шести років загострює проблему шкільної зрілості дитини в такому віці, оскільки це важливий крок у доросле життя, і від того, яким він буде, залежить здатність дитини адаптуватися до нових умов і реалізувати власні потенційні можливості. Отже, задля забезпечення ефективної адаптації дитини до шкільного навчання одним з важливих завдань психологічної служби дошкільного навчального закладу постає психологічний супровід готовності дітей до шкільного навчання, що ґрунтується на розумінні змісту, структури та критеріїв готовності до школи.

Метою нашої статті є визначення основних психологічних умов готовності дошкільника до систематичного навчання у школі.

Проблеми психологічної готовності та адаптації до навчання в початковій школі є предметом численних досліджень у зарубіжній та вітчизняній психологічній науці (Г. Гетнер, А. Керн, С. Штребел, Я. Йірасек, Л.С. Виготський, Л.І. Божович, Д.Б. Ельконін, О.Л. Венгер, О.Є. Кравцова, Н.І. Гуткіна, О.Я. Савченко, В.П. Гапонова, Ю.З. Гільбух).

Перехід до навчання з 6 років ставить завдання дослідити специфіку підготовки до школи дітей саме цього віку. Як зазначає ряд психологів (В.П. Гапонова, Н.І. Гуткіна, В.К. Котирло, О.Є. Кравцова, С.О. Ладивір) на сьомому році життя психічний розвиток відбувається інтенсивно і бурхливо, що дає підстави говорити про кризу 7 років. Вік сьомого року життя називають перехідним, тому що саме в цьому віці відбувається глибока психологічна перебудова. Тому психологічні характеристики дитини у 6 і в 7 років значно і якісно розрізняються. Проблема готовності дитини 6 років до навчання в школі ще чекає свого ретельного вивчення.

Психологи і педагоги проводять багато доводів “за” і “проти” шкільного навчання з шести років. Найбільш серйозні заперечення проти шкільного навчання в цьому віці приводив Д.Б.Ельконін. Він писав, що “перехід на наступний, більш високий етап розвитку дітей визначається тим, наскільки повно прожитий попередній період, наскільки дозріли ті внутрішні протиріччя, які можуть розв’язатися шляхом такого переходу” [3, 89]. Якщо ж він буде зроблений до того, як ці протиріччя дозріли, – штучно форсований

без обліку об'єктивних факторів, – то істотно постраждає формування особистості дитини. Скорочення дошкільного дитинства на один рік може порушити сформований процес розвитку дітей і не принести користі. Д.Б.Ельконін вважав, що замість організації шкільного навчання з 6 років доцільніше розширити мережу підготовчих груп дитячих садків, у яких зручніше готувати дітей до школи – оскільки дітям у дитячому садку краще, бо вони можуть жити більш повним, більш різноманітним життям і виглядають життєрадісніше і здоровіше, ніж їхні однолітки-школярі [3].

Незважаючи на реформу освіти та впровадження навчання з шестирічного віку, залишається актуальним педагогічний підхід до визначення готовності до шкільного навчання. Тому слід одразу розмежувати поняття педагогічної та психологічної готовності до школи. Основними педагогічними критеріями готовності дитини до шкільного навчання є: навички читання, писання та рахування. Однак сама по собі наявність лише цих вмінь та навичок не є гарантом того, що дитина буде навчатись успішно. Доцільно зауважити, що навчально-виховні програми для загальних дошкільних навчальних закладів “Малятко” та “Дитина” не передбачають більшості вимог школи. Спеціалізовані школи, гімназії, ліцеї висувають вимоги до першокласника, які значно перевищують можливості шестирічної дитини, що є неправомірним. Так, Н.М. Стадненко та інші зазначають, що навички читання та письма потрібно формувати у школі, а у дошкільний віковий період треба закладати лише передумови, які дають змогу дитині більш-менш швидко оволодіти цими навичками у школі. Отже, готовність до школи в межах педагогічного підходу трактують переважно як сукупність знань і умінь, сформованості окремих способів розумових дій (з математики, читання, образотворчої діяльності, іноземної мови тощо), що не може забезпечити повноцінну готовність дитини до навчання. Готовність до шкільного навчання передбачає, крім наявності знань, умінь і способів розумової діяльності, сформованість необхідних особистісних якостей, які допомагають дитині подолати труднощі, пов'язані з ломкою динамічного стереотипу в період переходу з дитячого садочка до школи [8].

Загалом поняття “готовності дитини до школи” розглядається, як цілісне системне утворення, що передбачає досить високий рівень психічного розвитку дитини, який створює умови для успішного оволодіння нею навчальною діяльністю.

У сучасній психології виділення компонентів шкільної

готовності проводиться за різними критеріями і на різних підставах. Деякі автори (Венгер Л.А., Венгер А.Л., Коломінський Я.Л., Панько Є.А. та ін.) йдуть шляхом диференціації загального психічного розвитку дитини на емоційну, інтелектуальну та інші сфери, і, відповідно виділяють інтелектуальну, емоційну та іншу готовність [2; 4].

Інші ж автори (Г.Г. Кравцов, Є.Є. Кравцова) розглядають систему взаємин дитини з оточуючим світом і виділяють показники психологічної готовності до школи, пов'язані з розвитком різних видів взаємовідносин дитини з навколишнім світом. У такому разі основними сторонами психологічної готовності дітей до школи є: довільність в спілкуванні з дорослими; довільність в спілкуванні з ровесниками; адекватно сформоване ставлення до самої себе [7].

По можливості, поєднуючи вищезгадані принципи диференціації компонентів шкільної готовності, можна виділити два її основні аспекти: інтелектуальна та особистісна готовність.

З метою виявлення рівня готовності дітей до систематичного навчання в школі було обстежено 50 дошкільників м. Кам'янця-Подільського. Аналіз результатів показав, що дошкільники достатньою мірою підготовлені до оволодіння письмом, у них досить добре розвинена дрібна моторика, про, що свідчать такі показники: у більшості дітей рухи впевнені, вони швидко та легко зупиняють руку, вільно повертають її в потрібному напрямку. Виявлено також і високий рівень граматичної підготовки дітей. Більшість з них можуть плавно читати текст, вміють правильно ділити слова на склади, розуміють, що речення складається зі слів, слова – із букв, роблять звуковий аналіз.

Отже, отримані дані свідчать про те, що навчанню грамоти в дошкільних закладах приділяється достатньо уваги, значно більше ніж розвитку мовлення, мислення, орієнтації у просторі формуванню довільної поведінки.

Особливі труднощі для дошкільнят становили вправи на орієнтацію в просторі. Виконуючи завдання на визначення понять: уліво-вправо, вгору-вниз, уперед-назад, середина, діти збивалися, часто намагаючись просто вгадати правильну відповідь. Тим часом, до вступу в школу дитина має орієнтуватися в просторових взаємозв'язках: уліво, вправо, вгору, вниз, початок, середина, кінець, оскільки уміння спостерігати, орієнтуватися у предметному світі, у взаємозв'язках і взаємовідношеннях предметів – основа навчання читанню і письму.

Інтелектуальна готовність дитини до шкільного навчання, за Л.С. Виготським, полягає в обсязі її знань та уявлень про

навколишній світ, рівні сформованості її мислительних операцій та мовлення, стійкості уваги, здатності розуміти поставлену перед нею задачу. Отже, розв'язання багатьох інтелектуальних завдань під час шкільного навчання потребує образного мислення учня, яке формується й розвивається на основі засвоєних ним узагальнених знань про предмети, явища та події навколишнього світу.

Результати проведеного дослідження виявили у 60% дітей середній рівень розвитку понятійного інтуїтивного мислення. Це свідчить про наявність у них необхідних задатків для розвитку повноцінного даного типу мислення, але прогноз залишається невизначеним. Для розвитку повноцінного мислення у цьому віці дитині потрібна допомога дорослого, який повинен стежити за тим, щоб дитина спочатку зрозуміла матеріал і лише тоді засвоювала його. Вище середнього і високого рівня розвитку понятійного інтуїтивного мислення не показала жодна дитина.

Понятійне логічне мислення характеризує здатність дитини вчитися. Завдяки цьому типу дитина розуміє сутність правил, законів, формул, бачить зону їхнього використання і може застосовувати їх на практиці. Слабкий рівень розвитку цього типу мислення показали 30% дітей. Ці діти не вміють працювати за правилом. Вони можуть його вивчити, але використовують лише на тому матеріалі, на якому це правило засвоювалось. Аналогічне завдання дитина виконати не може. Інші діти (68%), а їх більшість, виявили середній рівень розвитку логічного мислення. Це означає, що вони здатні розуміти сутність закономірностей, з якими вони мають справу. Проте лише 10% дітей можуть мислити самостійно і правильно використовувати знання на практиці, тому що рівень сформованості їх інтуїтивного мислення не нижчий за логічне. Інші ж діти будуть потребувати допомоги дорослого, який буде скеровувати їх мислення у певному напрямку.

Отже, важливо, щоб батьки й педагоги заздалегідь подбали про те, щоб дитина набула високого рівня узагальнення та абстракції. З цією метою нові поняття слід подавати за допомогою моделей та схем, які в доступній дошкільнятам формі розкривають приховані якості та зв'язки між об'єктами довкілля, виявлення яких становить для дітей найбільші труднощі. Так у дитини формуються тісно пов'язані між собою плани відображення: план реальних об'єктів і план їхніх моделей. Пізніше, коли дошкільники навчаються будувати та використовувати моделі різного типу, основними з яких є: графічні плани, що застосовуються у процесі ознайомлення дітей з просторовими відношеннями, графічні зображення предметів і явищ, що потрібні для розв'язання певних

конструктивних завдань, а також схеми рольових взаємин у грі. Під час гри не слід дотримуватись жорстких схем, вони змінюються залежно від пропозицій дітей та розгортання подій.

Наприклад, у грі “Поїздка автобусом” склад ролей можна запропонувати дітям у вигляді такої схеми:

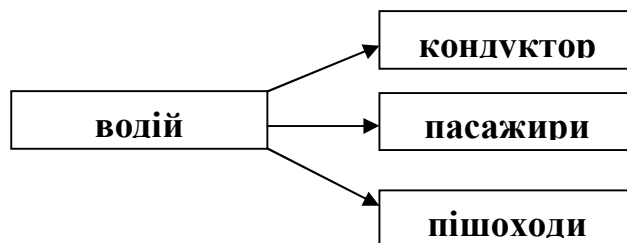

Схема 1.

Графічний малюнок використовується для передачі основних відношень між об'єктами (наприклад, зображення дітей, що тримаються за руки, має символізувати приятелювання). При цьому навчанні не варто пропонувати дітям образи, які вони ще не можуть змалювати, а тим більше зрозуміти. Спочатку треба вчити дошкільнят відображати за допомогою умовних графічних позначень знайомі їм явища навколишнього світу (див. рисунок 1).

Рис.1. Умовні графічні позначення явищ навколишнього світу

У старшому дошкільньому віці необхідно навчати дітей активному моделюванню, тобто умінню застосовувати різні форми наочних моделей для розв'язування інтелектуальних завдань, наприклад, моделювання казки (див. рисунок 2.)

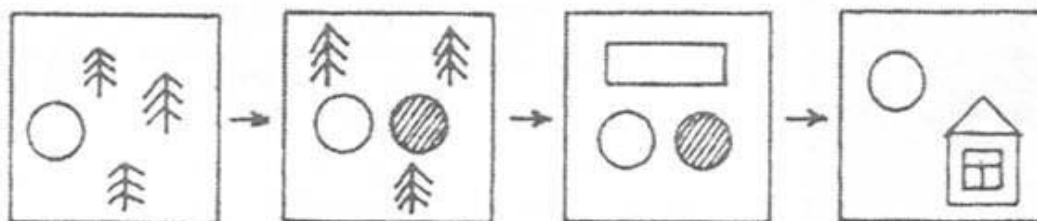

Рис 2. Приклад наочної моделі для складання казки

Така модель є схематичним планом, якому можна надати будь-якого змісту. Виконуючи подібні вправи, дитина з часом навчається відокремлювати основне від другорядного, розуміти, що всі явища оточуючої дійсності перебувають між собою у тісних взаємовідносинах і взаємозв'язках.

Заняття такого типу ефективно впливають на розвиток абстрактного мислення, яке також ґрунтується на узагальненні та виділенні зв'язків, але вже на словесному рівні.

Однією з головних передумов, що дозволяють дитині успішно навчатися є послідовне оволодіння системою понять і розвиток словесно-логічного мислення, яке базується на наочно-образному мисленні і є його логічним продовженням. Достатня сформованість мислительних операцій забезпечує дітям здатність знаходити загальне і конкретне, виділяти головне, вміння аналізувати і порівнювати, узагальнювати і робити висновки. Дослідження з цієї проблеми доводять, що у старших дошкільників словесно-логічне мислення розвивається значно краще, якщо поняттєві відношення розкривати їм за допомогою наочних моделей з умовно-символічним значенням. Наприклад, моделюючи відношення між поняттями людина, жінка, чоловік, родові поняття людина можна позначити великим колом, а підпорядковані йому жінка і чоловік малими колами, розташованими в середині великого (див. рисунок 3).

Зауважимо, що моделювати логічні відношення доцільно на знайомому дітям матеріалі, спираючись на наявні у них знання. Матеріал слід подавати у доступній для дитини формі. Щоб полегшити засвоєння поняттєвих відношень, слова, які їх позначають, краще вживати у множині. Завдання, наприклад, можна сформулювати так: "Ось це велике коло позначатиме всіх людей. А кого тоді позначатимуть маленькі кружечки?"

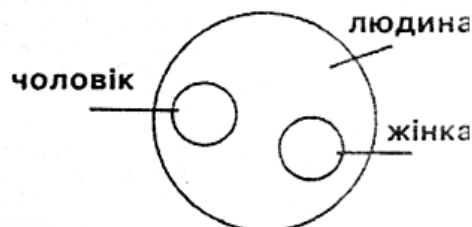

Рис. 3. Умовні графічні позначення відношень між поняттями людина, чоловік, жінка.

Процеси мислення і мовлення нерозривно пов'язані між собою. Мовлення тісно пов'язане з інтелектом і відбиває як загальний розвиток дитини, так і рівень її логічного мислення. Отже, це важлива складова готовності її до шкільного навчання. Добре розвинуте мовлення передбачає вміння зв'язно, послідовно і зрозуміло для інших описувати предмет, картину, подію, передавати хід своїх думок, пояснювати те чи інше явище, логічно розмірковувати на задану тему. Перевірка рівня розвитку фонематичних умінь зумовлена готовністю дитини до оволодіння навичками читання та грамотного письма. Для такого дослідження ми використали декілька тестів Л.О. Кондратенко: "Розклади картинки", "Перший звук", "Дивні слова", "Однакові слова" [5].

Результати досліджень свідчать про слабкий рівень мовленнєвого розвитку майбутніх школярів. Але причини тут можуть бути різні: соціально-педагогічна занедбаність, дитина відноситься до крайніх візуалів або кінестетів, високий рівень тривожності, дитина ригідна із сповільненою спрацьованістю, слабка мовленнєва пам'ять, наявність мінімальної мозкової дисфункції, некомунікабельна замкнута дитина. Окрім цього діти інколи використовують слова, не усвідомлюючи їх значення, що заважає їм опанувати більш високий рівень образного мовлення. Дуже важливо подбати про збагачення та розширення словника дошкільнят, вчити їх вживати епітети, порівняння, метафори, антоніми, синоніми. Цьому сприяє ознайомлення дітей з творами художньої літератури. Художні твори варто підбирати такі, які б ознайомлювали дітей з явищами живої і неживої природи, сферою людських взаємин, особистих переживань, світом мистецтва. Особливу увагу слід приділяти розвитку зв'язного монологічного мовлення майбутніх школярів. Для цього їм можна запропонувати ряд завдань:

1. Визначити за допомогою запитань (Який? З чого? Де? Для чого?), про який предмет йдеться, та передати цю інформацію ровеснику.
2. Дати розширені відповіді на запитання за прослуханням (прочитанням).
3. Описати картину, іграшку, предмет.

Вихователь має повсякчас створювати умови, за яких у дитини виникає потреба висловитися: організовувати колективні розмови, бесіди з невеликими групами дітей. Темою розмов можуть бути цікаві події з особистого досвіду оповідача або різноманітні уявні

ситуації. Особливу увагу слід приділити обговоренню з дітьми таких проблем: чи знаєте ви правила дорожнього руху? Яких правил безпеки слід дотримуватись у поведженні з вогнем, на воді? Чи можна відчиняти двері незнайомим людям?

Отже, інтелектуальна готовність дитини до школи включає:

- обізнаність, яка характеризується обсягом знань про навколишній світ: живу й неживу природу, деякі соціальні явища тощо;
- рівень розвитку пізнавальної сфери, що визначається диференційованістю (перцептивною зрілістю), довільною концентрацією уваги, аналітичним мисленням (здатність розуміти суттєві ознаки і зв'язки між явищами), раціональним підходом до дійсності (відносне послаблення значення уяви), логічним запам'ятовуванням;
- деякі вміння й навички звукового аналізу слів, підготовку руки до письма (певний розвиток тонкої моторики руки і зорово-рухової координації);
- готовність дитини до засвоєння навчальних предметів;
- рівень пізнавальної активності, розвитку творчості.

Інтелектуальна готовність важлива, але не єдина передумова успішного навчання у школі.

Особистісну готовність складають:

- вольовий компонент.
- емоційний компонент;
- мотиваційний компонент;
- власне особистісний компонент (сфера спілкування з дорослими, з ровесниками і сфера самосвідомості).

Отже, особистісна готовність дитини до школи – другий важливий компонент психічного розвитку дошкільника. Вона включає в себе такі якості дитини, які виявляються в позитивному ставленні до школи, готовності до початку навчання, усвідомленні себе як майбутнього школяра, учня. Дитина, яка має особистісну готовність до навчання, має розуміти, що в школу вона йде не тільки гратися з друзями, а одержувати нові знання, вчитися [8]. Важливою умовою готовності дитини до постійної праці є вміння підпорядковувати власні дії виконанню навчального завдання. Розвиток довільності виявляється у здатності дитини прийняти завдання (зрозуміти його зміст, правила, якими необхідно керуватися під час його виконання), виробити певний план дій, бути зосередженим тривалий час над навчальним матеріалом.

Безумовно, воля дошкільника нестійка і вимагає підтримки: дитині важко тривалий час зберігати довільну увагу, вивчати значний за обсягом матеріал, тому необхідно так організовувати підготовку до школи, щоб дитина була достатньо самостійною в своїх діях, ініціативною в пізнанні дійсності, а не тільки виконувала вказівки та інструкції дорослого. Отже, причиною неуспішного навчання першокласників частіше буває недостатній вольовий розвиток, ніж недостатній інтелектуальний розвиток або фізична слабкість.

Класно-урочна система навчання передбачає особливі стосунки дитини з вчителем та іншими дітьми. Вчитель має стати авторитетом, зразком для наслідування. Його вимоги мають виконуватися, на його зауваження не лише не ображаються, але й стараються виправити помилки. При такому ставленні до вчителя учні розуміють умовність навчального спілкування і адекватно ведуть себе на заняттях. Кожній дитині потрібно засвоїти вміння взаємодії з ровесниками, спільних з ними дій, навчитись поступатися за одних обставин і відстоювати свою думку в інших. Тому особливого значення для дитини набуває засвоєння правил поведінки у товаристві однолітків. Оволодіння цими правилами забезпечує гуманістичну спрямованість особистості, уміння співвідносити власні інтереси з інтересами інших людей, установлювати з ровесниками партнерські стосунки. Ці якості теж розвиваються у процесі гри, де дитина на практиці засвоює норми моральної поведінки. Знання дитиною правил поведінки, осмислене ставлення до цих норм, і їх використання в практиці спілкування з оточуючими допоможуть дитині в школі знайти правильну лінію поведінки і уникнути вчинків, які сформують негативне ставлення до неї ровесників. Діти, які не опанували правила спілкування з ровесниками, не вміють з повагою ставитися до інших: вислуховувати відповіді однокласників, радіти їхнім успіхам, співчувати в разі невдачі. Такі діти часто дуже конфліктні, заздрісні, нерідко агресивні. Усе це гальмує їхню адаптацію до нових соціальних умов, входження у дитячий колектив. Отже, дуже важливим моментом особистісного розвитку дитини є знання норм спілкування та розуміння їхньої необхідності.

Отже, як ми бачимо легше пристосуватись до тих змін у житті, які пов'язані з початком навчання у школі, і успішніше себе реалізувати, безболісно увійти у систему нових відносин, зможе та дитина, яка готова до шкільного навчання. У складному комплексі якостей, що складають готовність до школи, виділяють два аспекти:

інтелектуальний і особистісний, які, в свою чергу містять ряд структурних компонентів.

Список використаних джерел

1. Концепція загальної середньої освіти (12-річна школа) // Педагогічна газета. – 2002. – №1. – С. 2-4.
2. Венгер Л.А., Венгер А.Л. Готов ли ваш ребенок к школе? – М.: Просвещение, 1994. – 112 с.
3. Эльконин Д.Б. Некоторые вопросы диагностики психологического развития детей. – М.: Знание, 1981. – С.76-112.
4. Коломенский Я.Л., Панько Е.А. Учителю о психологии детей шестилетнего возраста – М.: Просвещение, 1988. – 164 с.
5. Кондратенко Л.О., Богуславська Л.О. Я хочу, я могу, я буду добре вчитися. Діагностика та корекція готовності дитини до школи.– К.: Освіта, 1997. – 84 с.
6. Кулагина И. Ю., Колюцкий В. Н. Возрастная психология: Полный жизненный цикл развития человека /Учебное пособие для студентов высших учебных заведений. – М: ТЦ “Сфера”, при участии “Юрайт”. 2001. – 464 с.
7. Кравцов Г.Г., Кравцова Е.Е. Шестилетний ребенок. Психологическая готовность к школе. – М.: Знание, 1987. – 80 с.
8. Підготовка дітей шестилітнього віку до школи : (Система занять та вправ) / Ілляшенко Т., Обухівська А., Стадненко Н. // Початкова школа. – 2002.– №7. – С.12-15.
9. Романєєва І. В., Колотій Н. М. Йдемо до школи: поради початківцям: Книга для батьків шестирічних дітей. – Х.: Країна мрій, 2004. – 88 с.

The intellectual and personality aspects of readiness of child to the systematic studies at school and their structural components are analysed in the article.

Key words: psychological readiness of child to school, adaptation, intellectual and personality readiness to school.

Отримано 08.04.2009